

Ján Švec

Ako živé... a pritom také skromné

Marginálne poznámky k encyklopedickým ilustráciám Jána Šveca

Také sú už naše predstavy o umení: niekto niečo vymyslí, potom sa to zapíše do pamäti (vlastne do teórie), a potom to už tak je. Napríklad predstava, že vedecká ilustrácia má stáť skromne na okraji záujmu teoretikov, nevelmi reflektovaná v odborných časopisoch ani v dejinách umenia. Veď načo aj? Je to skôr remeslo než tvorba. Len zručnosť bez fantázie. Naopak, fantázia, búranie hraníc, by tomuto žánru mohlo aj škodiť. Rozbiť presnosť zobrazení. A vôbec, kto by a načo vlastne mal skúmať niečo také samozrejmé ako obrázky v encyklopédiách, zvieratá, rastliny, kamene, kosti, stavby, rozkreslené (doslova) na mikrometre? Kto a načo by sa mal zaoberať meraním, aké silné sú tie ilustrácie v detailoch, porovnávaním autorov? Ale predsa... niečo v nich je. Inak by sme si nepamätali, ako fascinujúco na nás pôsobili, keď sme si v nich ako deti listovali. Keď sme sa z nich učili, ako vyzerajú riečišťa listov stromov, ako odtlačky prstov v stopách zvierat, ako sme vďaka nim skúmali telá pravekých živočíchov alebo vzory na motýľích krídlach či farby v šupinách rýb.

Tie takmer fotografické miniatúrne diela niekto hodiny a hodiny konštruoval. Hodiny a hodiny študoval, skúmal, porovnával štruktúry v preparátoch, hľadal tie najpresnejšie spektra, aby z 3D urobil 2D.

Veľa driny za málo slávy.

A úprimne: napadlo vám niekedy, ako sa vlastne tvorí vedecká ilustrácia? Ako sa skladá a tvaruje to, čo potom hotové vidíte na stránkach encyklopédií, odborných publikácií či časopisov? Napadlo vám, ako dlho sa autor musí na to, čo zobrazuje, sústredene pozeráť – zhora, zdola, z boku... Lebo len tak to načmárať podľa prvého pohľadu by neudržalo pozornosť čitateľa. Unudil by sa medzi desiatkami podobných živočíchov či rastlín. Napadlo vám, aké to musí byť fyzicky náročné? Keď sa kreslia a maľujú stovky zvierat či rastlín, je ich autor de facto uväznený v jednom pomalom cviku: na prvú dobu zohnutý nad papierom, na ktorý urobí pár čiar, na druhú sa otočí k lupe alebo preparátu, pozrie sa a na tretiu znova zohnúť... Čím menšie sú objekty v reále, tým presnejšia musí byť kresba, tým viac otočení. A potom ďalšie hodiny vrstvenia ceruzkového podkladu, jeho vyplňanie anilinkami a ešte aj rámcovanie tvaru tušom.

Technická a vedecká ilustrácia sa neobracia len k technikom a vedcom. Naopak, jej najväčší zásah je smerom k laikom, často k deťom. Preto musí byť vymyslená tak, aby vzbudila záujem, zvedavosť, chuť bádať.

Príbeh Jána Šveca je vlastne zrkadlením príbehu viac než polstoročia slovenskej vedeckej ilustrácie.

A je to skromný príbeh.

Veď sledujte.

Veľkú časť svojho času (1956 – 1991) strávil ako výtvarný redaktor vo vydavateľstve Mladé letá nad ilustráciami iných, tie svoje tvoril najmä pre detské encyklopédie.

Svet rozprávkových a príbehových kníh, s ktorými do sveta ilustrácie vstúpil (za všetky spomeňme len *Belasý balík* Georgija Brianceva z roku 1960), rýchlo opustil a jeho produkcia sa takmer úplne obmedzila na vedeckú ilustráciu. *Naše vtáky*, *Naše motýle*, *Z ríše hmyzu*, *Akvárium v kocke*... Mnohé z týchto encyklopédií sa dodnes prenášajú z knižnice do knižnice.

Sú také samozrejmé, že si ani neuvedomujeme virtuozitu, s akou boli vytvorené. Akryl, tuš, akvarel, grafit... Pracoval s mnohými technikami.

Jednoducho to vedel.

A bolo nutné to vedieť, aby sa detský čitateľ či čitateľka nepozerali len na rad živočíchov či rastlín ako vo vitrínach – vždy. Ak nemal byť celkový tvar encyklopédie nudný, bolo treba niečím rozrušiť takmer rovnaké štylizácie. Niekedy stačilo len každých pár strán zmeniť polohu chrobáka, dať ho zo statickej do dynamickej, pohnúť jednou z jeho nôh, o jeden dva stupne ho pootočiť alebo vytiahnuť dopredu škrabanec na inak dokonalých krídlach a zrazu celé dielo – tá kniha – začne vábiť, vytvárať čitateľovi v hlave príbeh: „Aha, je ako živý, vidím ho ako lezie, ako zdvíha hlavu, vidím, ako sa vták snaží prehltnúť (tiež anatomicky presnú) muchu, čo mu vletela do zobáka.“

Ján Švec sa vždy pohyboval mimo centra diania, ale vytrvalo tlačil pred sebou poctivú, remeselne čistou tvorbu, priamu vo výraze, zrozumiteľnú pre mnohých, v dobrom zmysle slova konzervatívnu, držanú v jasných hraniciach. Nebol iba ilustrátorom.

Ale jeho polohy v knihách a tie v obrazoch sa líšia len na prvý pohľad – keď sa stereotypne spýtame, čo by už len mohlo mať „konštruktívne umenie“ (ako ho nazýval) spoločné s presným, fotografickým stvárnením sveta okolo nás? Spojná linka vedie cez premieňanie, neustále tvarovanie základu. Prvého nápadu. Sám hovoril, že svoje voľné umenie „pokladá za racionálne, ale ak sa pokúsime zabudnúť na túto poučku, môže nám jeho rôznorodosť poskytnúť aj mnoho emocionálnych zážitkov.“

Vidíme to, aj keď sa pozeráme na stovky jeho ilustrácií.

Tie knihy sú možno „na dobu určitú“: často sa vytiahnu len na chvíľu, pár rokov, keď veľkých a malých nesmierne baví spoločne zisťovať, čo vlastne videli na prechádzke v lese, skúmať drobné odlišnosti, učiť sa mená živých tvorov. Alebo keď chcú položiť na obrázky pauzák a obkresľovať ich, nenápadne si ich vpisovať do pamäti; a potom roky čakajú v knižnici na ďalšie dieťa.

Ale keď príde, je tá intenzita radosti z objavovania rovnako silná.

Veď sa skúste pozrieť.

Na stenách TOTO! je galéria uvidíte (bez preháňania) množstvo živočíchov, ktoré počas takmer štyridsiatich rokov Ján Švec vytvoril pre rôzne encyklopédie či odborné publikácie. Budete môcť obdivovať drobnokresbu, presnosť voči originálom zapožičaným zo Slovenského národného múzea – Prírodovedného múzea v Bratislave. Pozrite sa na ne cez lupu a skúmajte ich detaily.

Všetky tie roje motýľov, húfy rýb či krdle vtákov na maličkých obrázkoch stojí za to vidieť.

— Ida Želinská —
Kurátorka TOTO! je galéria

Ján Švec

* 1930 — † 2017

študoval na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity u Gustáva Mallého, Bedricha Hoffstädtera či Eugena Nevana. Takmer hneď po škole, v roku 1956, prišiel ako výtvarný redaktor do vydavateľstva Mladé letá a ostal v ňom až do roku 1991. Za desaťročia práce redigoval a aj graficky upravil desiatky kníh. Jeho špecializáciou sa stalo ilustrovanie náučnej literatúry, napríklad kníh Z ríše hmyzu (1964), Akvárium v kocke (1968, 1973, 1982), Naše chrobáky (1973), Naše vtáky (1. zväzok Spevavce, datle a iné 1963, 2. zväzok Dravce, sovy, kury a iné 1964), Naše motýle (1977) ale aj Erby našich miest (1970) či Cechové znaky (1975). Za svoju tvorbu získal viacero ocenení: Zlatý odznak Slovenského ústredia knižnej kultúry či Čestnú plaketu Bienále ilustrácií Bratislava. Málo známa je jeho voľná tvorba – silné diela plné optických ilúzií, skladané z prehľadných tvarov, ovplyvnené konštruktivizmom.